

Laveren tussen ontwikkeling en behoud

Het beheer van de Soester Eng over de laatste veertig jaren

Peter Veen

In deze bijdrage zal de ontwikkeling van de Soester Eng worden gevolgd vanuit het perspectief van het beheer van de eng. De kwaliteiten van de Soester Eng zijn velerlei. Al in de jaren zestig van de vorige eeuw wezen Gedeputeerde Staten erop dat 'dit gedeelte met zijn afglijdende hellingen, met het hoge plateau tussen de Molenstraat en de Veldweg, en met het uitzicht op het Soester veen een afgerond geheel vormt, het gebied een zeldzaam voorkomend landschapsbeeld en waarde heeft uit archeologisch oogpunt gezien. Dit gedeelte dient dus in de huidige staat bewaard te blijven als centraal gelegen Eng in de toekomstige grotere gemeente'. Deze typering heeft betrekking op het gebied wat wij thans aanduiden als Zuidereng.

Gedurende de periode 1970-2000 zijn er drie werkgroepen geweest die hebben geadviseerd over de inrichting en het beheer van de Soester Eng. Deze bijdrage laat zich dan ook gemakkelijk indelen: periode 1970-1980: *Adviescommissie Stadspark*, periode 1980-1990: *werkgroep Soester Eng* en tenslotte de tijd van 1990-2000: *werkgroep Beheer Soester Eng*. Daarnaast is de gemeente vanaf 1994 ook zelf actief betrokken bij het beheer van de eng, omdat zij beheerssubsidies kan verstrekken aan de boeren die land beheren op de eng. Voor een algemene historische beschrijving van het agrarische bedrijf op de eng wordt verwezen naar de bijdrage van Wim de Kam in ditzelfde nummer. Voordat deze drie perioden nader worden beschouwd, zal eerst nog wat meer worden ingegaan op de functies van de eng vanuit een oogpunt van natuur en landschap. Deze beschrijving kan ook als streefbeeld gelden voor een toekomstig beheer. Aan het slot van de bijdrage willen we enige perspectieven schetsen vanuit ditzelfde oogpunt. In de bijdrage van Ellen ten Berge in dit nummer zal de periode na 2000 aan de orde komen.

Aspecten van natuur en landschap

De historicus Heupers geeft een lovende beschrijving van de Soester Eng: 'Als een geweldige aardwielving rijst hij uit de vlakten omhoog, met zachte rondingen en glooiingen ligt hij daar boven alles uit, wijd uitgespreid onder de hemel; open en bloot liggen de afwisselende koren- en aardappelvelden, met om zich heen niets dan de ruimte' (Heupers, 1975). De Soester Eng wordt al meer dan duizend jaren permanent als akkergrond gebruikt en behoort tot de categorie oudste akkergebieden van ons land. De eng vervulde een belangrijke schakel in het agrarische bedrijf als producent van hak- en graanvruchten. Bekend zijn de Soester knollen die op de eng werden verbouwd. Ook rogge zal er eeuwenlang een belangrijk gewas zijn geweest. Na de Tweede Wereldoorlog zijn deze gewassen langzamerhand ingewisseld voor meer productieve gewassen met als topper de snijmaïs. Maïs leent zich voor een intensieve bemesting en een chemische onkruidbestrijding, wat gunstig is voor de boer maar niet voor de natuur.

De Soester bioloog Rinke Tolman tekent in zijn boeken een beeld van de Soester Eng dat ons herinnert aan 'oude' tijden (De Groot en Veen, 1991). In de jaren vijftig van de vorige eeuw was de akkerflora goed ontwikkeld met soorten als korensla, windhalm, korenbloem, knopherik en akkerviooltje. Op de knopherik deden Tolman en zijn vriend Wim van Elmpt jarenlang onderzoek naar de nachtvlinder het gamma-uiltje. In de graanakkers broedden kwartel en patrijs. 's Winters trokken de hazen uit de Eempolder naar de drogere eng. De provincie Utrecht besteedt aandacht aan behoud van de karakteristieke akkerflora in de provincie (Van den Dool, 2008). Daarbij wordt het herstellen van akkers ook nagestreefd, zoals die op de engen. Op dit moment liggen de beste voorbeelden op de zuidelijke Heuvelrug.

**Periode 1970-1980:
Adviescommissie Stadspark**

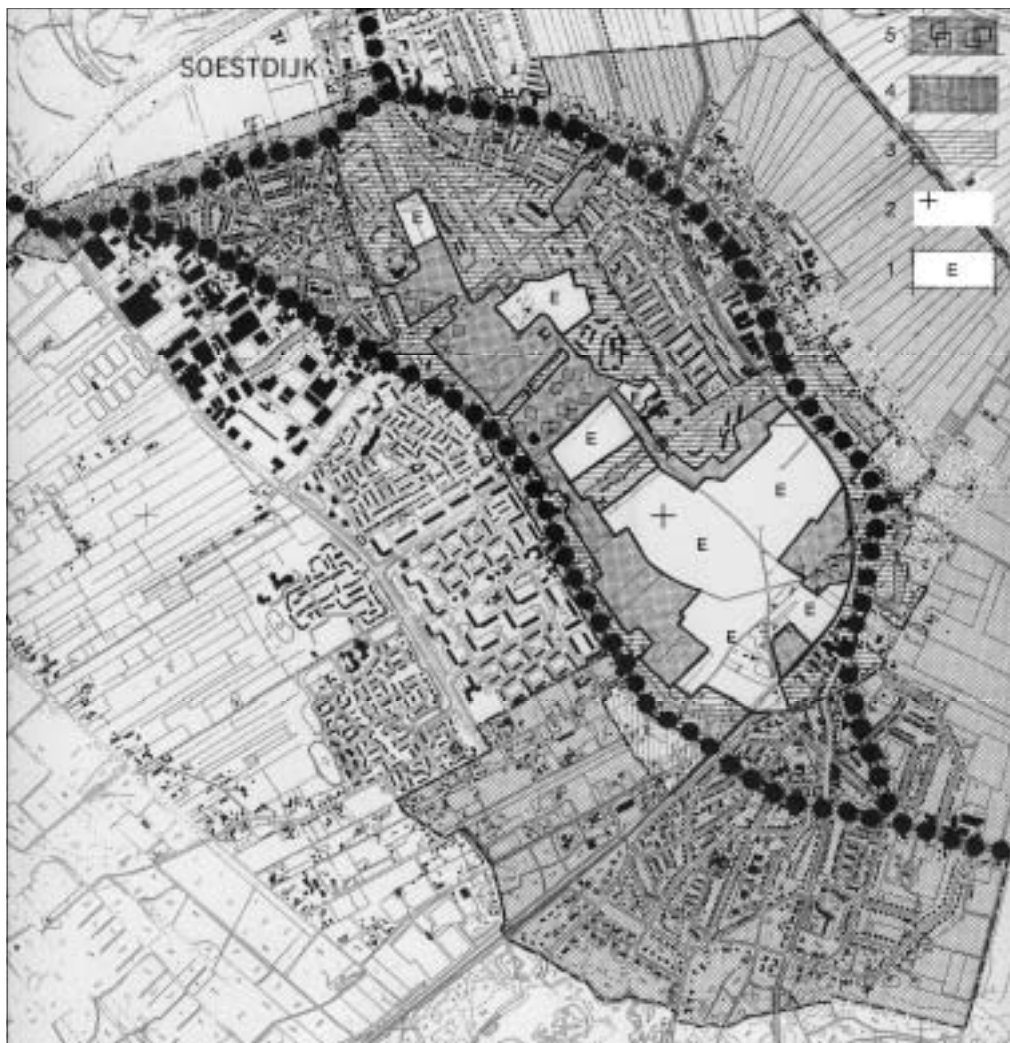
In het structuurplan van de gemeente Soest van 1967 zijn de engakkers niet meer terug te

vinden. Daarvoor in de plaats werd een stadspark op de eng geprojecteerd met een centrale autoweg door het gebied. Argument was dat de ring van stedelijke bebouwing zich zou sluiten en dat er behoefte was aan een plek voor 'spel en verpozing'. De Adviescommissie Stadspark kreeg in 1971 de taak voor 'het uitbrengen van een advies en het voorleggen van een plan met betrekking tot de toekomstige functie van de Soester Eng – eventueel het aanleggen van een 'stadspark' – en het treffen van recreatieve voorzieningen, een en ander los van een eerder uitgebracht ambtelijk rapport' (De Heus e.a., 1972). Voorzitter De Heus kenschetste de opdracht als een zware. De uit zeven personen bestaande commissie zag kans om binnen een jaar een gedegen rapport uit te brengen met daarin zelfs twee adviezen: het ene in overeenstemming met de oorspronkelijke opdracht en het andere een alternatief plan.

Dat laatste plan werd door de commissie unaniem beschouwd als het beste alternatief. De commissie concludeerde dat 'afbliven van het schamel restant dat nog van de Eng is overgebleven, dus ongerept laten, steeds

Afb. 1: Cees Hilhorst ploegt midden vorige eeuw met zijn paard Sulana het korenland op de Zuidereng om (coll. Gemeentearchief Soest).

Afb. 2: Structuurschets uit het rapport van 1981 (Gemeentearchief Soest). Legende (ingekort en hernummerd / red.):
 1. Kerngebied van de Eng, openheid behouden of versterken; 2. Als 1, maar zone van groot belang voor verder weg gelegen relaties; 3. Zone van (zeer) groot belang voor de visuele kwaliteit en het oorspronkelijke karakter van de Eng; 4. Zone waarin kwaliteits- en reatieversterkende maatregelen dienen te worden genomen; 5. Als 4, mogelijk kleinschalige aangepaste bebouwing.

meer de overhand krijgt'. Het alternatieve plan beveelt aan om een zonering aan te houden voor het nog onbebouwde deel van de Soester Eng: 1/3 deel agrarisch houden op de Zuidereng, 1/3 deel algemene doeleinden nabij de Witte Boerderij en 1/3 deel kijk- en

gebruiksgroen. Verder bepleit de commissie om het geplande stadscentrum in het structuurplan te verplaatsen naar de zone tussen Molenstraat en Verlengde Talmalaan. In december 1972 bood de voorzitter zijn rapport aan de wethouder openbare werken aan, die

opmerkte dat het rapport geschreven was 'met liefde voor Soest', maar verder uiteraard de handen vrij wilde houden. Hoewel het gemeentebestuur van Soest zich in de jaren zeventig niet zoveel gelegen liet liggen aan het rapport van de adviescommissie, is uiteindelijk toch een aantal belangrijke voorstellen gehonoreerd zoals de verschuiving van een (kleiner) dorpscentrum naar de Dalweg en het behouden van de Zuidereng voor de landbouw.

**Periode 1980-1990:
Werkgroep Soester Eng**

Onder gunstig gesternte kon de werkgroep Soester Eng in 1980 worden ingesteld. Het werd zelfs een gemengde commissie die bestond uit vier ambtenaren en vijf burgers.

Afb. 3: Korensla, dat naast korenbloem en akkerviooltje niet terugkeert door het gebruik van geschoonde landbouwzaden.

Onder de vijf burgerleden waren een landschapsarchitect en een ecooloog, maar vreemd genoeg geen vertegenwoordiger vanuit de landbouw. Enige continuïteit met de Adviescommissie Stadspark was verzekerd, omdat oud-voorzitter De Heus en lid Chris Uiterwijk deel uitmaakten van de nieuwe werkgroep. Opmerkelijk is dat de werkgroep geen nauw begrensde opdracht kreeg. Dat was bij de adviescommissie wel anders geweest! In de opdracht wordt gerefereerd aan de ontstane situatie dat enkele bestemmingsplannen – Centrum plan en Weg over de Eng – niet waren uitgemond in vastgestelde plannen en dat daarom hernieuwde bezinning moet plaatsvinden. Het gemeentebestuur tekent daarbij direct aan dat ongewenste ontwikkelingen moeten worden voorkomen in vooral het gebied van de Zuidereng.

Het rapport van de werkgroep geeft een uitgebreide analyse van vijf deelgebieden, die lopen van de Lazarusberg in het noorden tot de Zuidereng in het zuiden. Het rapport bevat een structuurschets (afb. 2) waarin de samenhang binnen het gehele gebied van de Soester Eng centraal staat, maar waarin ook aandacht besteed wordt aan de relaties naar de omgeving zoals de Eempolders en de omliggende woonwijken in het Soesterveen. Vooral langs de randen van de eng worden kwaliteit- en relatieversterkende maatregelen voorgesteld zoals het verplaatsen van oneigenlijke functies (paardenweitjes e.d.) achter de Beukenlaan en Nieuwe Weg. Het rapport signaleert dat in 1981 nog 85% (23 ha) van de Zuidereng in bezit was van de gemeente. In de toekomstvisie voor de Zuidereng vermeldt het rapport dat agrarisch gebruik van de akkers de voorkeur heeft. Maar het rapport schrijft ook: 'In de toekomst is het gewenst gronden van bedrijfsbeëindigers in te brengen in een gemeentelijke stadsboerderij. Het functioneren van de akkerbouw is dan verzekerd' (blz. 35 rapport). Enkele jaren later is de gemeente jammer genoeg toch overgegaan tot verkoop van de agrarische gronden aan boeren, die de gronden in het verleden ook in bezit hadden. Inmiddels is een deel van deze gronden in bezit gekomen van pro-

jectontwikkelaars. Het idee van een gemeentelijke stadsboerderij is in de huidige situatie alleen tegen hoge kosten te realiseren. Met de bouw van molen De Windhond in 2008 op de Zuidereng is dit te meer te betreuren.

Het rapport heeft de basis gelegd voor een conserverend bestemmingsplan voor de Zuidereng dat in de jaren tachtig werd opgesteld door de gemeente. In dit bestemmingsplan worden de gronden bestemd tot landbouwgronden met een landschappelijke waarde. In de voorschriften wordt het oprichten van bouwwerken (zoals hekken om paardenweitjes) gebonden aan een vergunning.

Periode 1990-2000: Werkgroep Beheer Soester Eng

In 1990 werd weer een werkgroep ingesteld door de gemeente. De werkgroep bestond uit drie burgers die niet betrokken waren geweest bij de vorige werkgroepen. Tevens was er ambtelijke ondersteuning. Aanleiding tot het instellen van de werkgroep was de constatering: 'Ook binnen de Soester politiek leidde het steeds intensievere agrarische gebruik van de Eng tot ongerustheid (...)' (blz. 4 rapport). De werkgroep kreeg van de gemeente als opdracht mee om het rapport uit 1981 verder uit te werken op het niveau van vier deelgebieden en op het niveau van de Soester Eng als totaliteit (voor zover niet bebouwd uiteraard). Drie aspecten werden daarbij genoemd: 1. Afsluiting van de Molenweg voor gemotoriseerd verkeer, 2. De mogelijkheid voor herstel van korenvelden en 3. De mogelijkheden voor recreatief gebruik van bepaalde delen van de eng waarbij de Witte Boerderij mogelijk ook een recreatieve functie zou kunnen krijgen.

De werkgroep zette zich direct af tegen het gebruik van de naam 'Engpark' zoals de gemeente de Zuidereng aanduidde in de formulering van de opdracht. Voor de Zuidereng geeft de werkgroep een gedetailleerde beschrijving van een akkerbeheer dat gericht is op herstel van de akkerflora. De vier deelgebieden – van Lazarusberg tot Zuidereng –

Schone akkers ten koste van het schone akkerviooltje.

worden in het rapport aan elkaar gesmeed onder het motto 'van schakels naar een ketting'. Het gaat om een verbindingzone die een ecologische, een recreatieve – in het rapport 'menselijke verbindingzone' genoemd – en een kunstfunctie moet krijgen. De gemeente heeft de draad van het rapport opgepakt en heeft in 1994 een premiereregeling voor natuur- en landschapsbeheer op de Zuidereng opgesteld. Deze regeling voorziet in het geven van subsidies aan boeren die een wintergroenbemester, luzerne of graan verbouwen. De regeling is zeer succesvol voor het promoten van een wintergewas, maar minder succesvol waar het betreft de promotie van graan en luzerne. In de jaren negentig viel 62% van de agrarische gronden onder de subsidieregeling (totaal 55 ha). Vanaf 2001

werd de verbouw van een wintergewas uit de regeling gehaald met als gevolg dat de laatste jaren slechts 33% van de gronden onder de subsidieregeling vallen (informatie gemeente). Het gaat nu alleen om verbouw van luzerne en in mindere mate granen zoals rogge. Het, door de werkgroep, bepleitte herstel van de akkerflora zelf heeft geen invulling gekregen tot op dit moment want de boeren gebruiken geschoond zaad zodat vestiging van karakteristieke akkerkruiden niet plaatsvindt (afb. 3).

Tot slot

Veertig jaar en drie werkgroepen verder kunnen concluderen dat 'afblijven van het schamel restant dat nog van de Eng is overgebleven, dus ongerept laten, steeds meer de overhand krijgt'. De Adviescommissie Stadspark uit de jaren zeventig heeft een stap gezet die uiteindelijk heeft geleid tot een erkenning dat de Soester Eng onvervangbaar is als monument van natuur, landschap en cultuurhistorie (nederzettingsgeschiedenis). De Werkgroep Soester Eng uit de jaren tachtig heeft deze lijn voortgezet en legde de basis voor een conserverend bestemmingsplan voor de Zuidereng. De Werkgroep Beheer Soester Eng uit de jaren negentig heeft een stukje integratie van natuur, recreatie en kunst bepleit. Een nieuw facet van integratie dat voordien weinig aandacht heeft gehad.

De Soester Eng is in de jaren zeventig op het nippertje ontkomen aan een overambitieuze plan van een stadscentrum, stedelijke bebouwing en een weg over de eng. Met de bouw van molen De Windhond in 2008 op het centrale plateau van de Zuidereng heeft het historisch besef de boventoon gekregen in het denken over de toekomst van de eng. Voor de akkers op de eng dient nog een kwaliteitsslag te worden gemaakt in de lijn van de voorstellen van de drie werkgroepen. Her-

stel van de historische akkerflora behoort nu met kracht en visie te worden aangepakt. Een eerste stap zou zijn om de gemeentelijke gronden op de eng te gaan beheren voor herstel van de akkerflora (Adviescommissie Milieu en Ruimte, 2009, blz. 22).

Peter Veen is fysisch geograaf en ecooloog. Hij werkte 25 jaren bij de overheid als ecooloog en heeft nu een eigen adviesbureau. Gedurende 20 jaren was hij lid/voorzitter van de Gemeentelijke Adviescommissie Milieu Soest. In begin jaren negentig was hij betrokken bij het organiseren van een tentoonstelling ter gelegenheid van de 100ste geboortedag van de Soester veldbioloog Rinke Tolman.

Bronnen en literatuur

- Adviescommissie Milieu en Ruimte Soest, *Jaarverslag 2008*, gemeente Soest 2009.
- J.L. van Dommelen e.a., *De Soester Eng, rapport werkgroep Soester Eng*, gemeente Soest 1981.
- E. van den Dool, 'Bescherming akkerflora in de Provincie Utrecht', in: *De Levende Natuur*, 109 (2008) nr. 3.
- Gemeente Soest, *Natuur- en landschapsbeheer op de Zuidelijke Eng*, beleidsnota, Soest 1994.
- Gemeente Soest, *De bindende schakel: visie op de ontwikkeling van de Zuidelijke Eng*, concept beleidsnota, Soest 2003.
- G.A.H. Groot, en P.H. Veen, *Rinke Tolman, de wandelaar in weer en wind*, Historische Vereniging Soest 1991.
- E. Heupers, 'De Soester Eng', in: *Soester Courant*, 26 juni 1975.
- C. de Heus e.a., *Rapport van de Adviescommissie Stadspark*, gemeente Soest 1972.
- H. Kampf, H. Korten en C. Duermeijer, *Van schakels naar een ketting*, rapport werkgroep Beheer Soester Eng, gemeente Soest 1992.